

Jerzy Nikolajew¹
KUL, Lublin

SPECYFIKA DUSZPASTERSTWA WIĘZIENNEGO W POLSCE. PREZENTACJA BADAŃ WŁASNYCH

Duszpasterstwo penitencjarne w sposób właściwy modeluje życie religijne osób pozbawionych wolności i pozostałe stosunki wewnętrzne panujące w społeczności więźniów. Utrwala przy tym wartości obiektywnie sprawdzone, nie gloryfikuje zła i przemocy, ani postaw antyspołecznych. Traktowane jest w znaczeniu realizacji prawa osadzonych do swobodnego praktykowania wybranej przez siebie religii i korzystania z posług w tym zakresie ze strony uprawnionych osób.

1. UWAGI O CHARAKTERZE OGÓLNYM

Zagadnienia duszpasterstwa więziennego można rozpatrywać w kategorii wielowymiarowości jego rzeczywistości.

Po pierwsze, w rozumieniu roli kapelana w życiu społeczności więziennej. Autor dokonał własnej klasyfikacji ról kapelanów więziennych i podzielił je według trzech płaszczyzn: pastoralnej, korekcyjno-oddziaływującej i organizacyjno-integrującej. W pierwszej kategorii znalazło się głoszenie Słowa Bożego, szafowanie sakramentami, moderowanie i animowanie życia religijnego w więzieniu. Do drugiej zaliczono rolę kapelańską wychowawczą i terapeutyczną, wzorca postępowania, instrumentu walki z podkulturą, animatora życia kulturalno-sportowego. Zaś rola organizacyjno-integrująca kapelana więziennego sprowadza się do bycia członkiem personelu więziennego, organizatorem więziennego życia charytatywnego, łącznikiem z parafią i światem zewnętrznym oraz łącznikiem z językiem i kulturą w sytuacji więźniów obcokrajowców.

Po wtóre, duszpasterstwo penitencjarne w sposób właściwy modeluje życie religijne osób pozbawionych wolności i pozostałe stosunki wewnętrzne panujące w społeczności więźniów. Utrwala przy tym wartości obiektywnie sprawdzone,

---

¹ Ur. 1966 r., Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej w Lublinie, pułkownik Służby Więziennej. Doktorant Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, KUL Jana Pawła II, Zakład Prawa Wyznaniowego.

nie gloryfikuje zła i przemocy, ani postaw antyspołecznych. Tak więc życie religijne więźniów jest częścią tradycyjnych zachowań i postaw wobec Boga, utrwalonych bądź nabytych przez więźniów w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności lub przed osadzeniem w więzieniu, realizowanych w warunkach zakładu penitencjarnego (definicja autora). Życie religijne w zakładzie karnym skupia się wokół trzech zasadniczych obszarów realizowanych łącznie. Są to: praktyki religijne więźniów, posługi religijne, infrastruktura (kaplice). Praktyki religijne odnoszą się do wykonywania przez wiernych zewnętrznych aktów łączności z Bogiem poprzez modlitwę, uczestnictwo w sakramentach Kościoła i pogłębianie życia wewnętrznego. Posługi religijne zaś dotyczą widocznej działalności Kościoła w stosunku do wiernych, które mają na celu utrzymanie ich w łączności z Bogiem. Sprawowane są przez duszpasterzy w formie działalności pastoralnej i dzieł miłosierdzia. Ci zaś duszpasterze, którzy wykonują posługę religijną na rzecz określonej grupy wiernych noszą nazwę kapelanów. Duszpasterstwo więzienne jest więc częścią tzw. duszpasterstwa specjalnego, skierowanego do osób przebywających w warunkach więziennych². Obejmuje nie tylko osoby inkryminowane, ale i personel więzienny. Zasadnicza różnica pomiędzy praktykami a posługami religijnymi umiejscowiona jest w podmiocie wykonującym akty religijne. Duszpasterz sprawuje posługi religijne, choć i sam praktykuje religijnie, a wiernym umożliwiono jedynie wykonywanie praktyk religijnych bez możliwości posługiwania religijnego. Praktyki i posługi religijne w więzieniu wykonywane są w odpowiednich konsekrowanych pomieszczeniach – kaplicach więziennych. Z uwagi na obecną sytuację zaludnieniową polskich więzień, część kaplic i pomieszczeń modlitwy tymczasowo przeznaczono na cele mieszkalne. Nie zmienia to jednak ogólnej dobrej sytuacji więzień w zakresie wyposażenia ich w kaplice więzienne³. Na życie religijne w więzieniu, oprócz podstawowych kwestii związanych z praktykami, posługami religijnymi i infrastrukturą kaplic składają się także obszary uzupełniające (nie mniej ważne), do których zaliczam: stosunki religijne panujące w zakładzie, pozycję kapelana więziennego, obecność wolontariatu, łączność ze światem zewnętrznym, w tym z parafią, religijność więźniów, oczekiwania więźniów wobec duszpasterstwa więziennego, penitencjarne oddziaływanie kapelańskie. Praktyki religijne więźniów obejmują: modlitwę, udział w życiu sakramentalnym, pogłębienie życia wewnętrznego (duchowego).

Po trzecie, duszpasterstwo więzienne traktowane jest w znaczeniu realizacji prawa osadzonych do swobodnego praktykowania wybranej przez siebie religii i korzystania z posług w tym zakresie ze strony uprawnionych osób. Zasadnicze znaczenie mają tu przepisy z zakresu prawa karnego wykonawczego. Prawo

² Por. *Duszpasterstwo specjalne*, red. R. Kamiński, B. Drózdź, Lublin 1998.

³ W zakładzie karnym w Zamościu jako jedynym w kraju znajdują się 3 czynne kaplice więzienne: rzymskokatolicka, prawosławna i ekumeniczna.

do korzystania z wolności religijnej skazanych wymienione w art. 102 pkt. 3 kkw zostało skonkretyzowane zakresowo w art. 106 kkw.⁴ I tak dotyczy prawa skazanych do wykonywania praktyk religijnych w warunkach więzienia, do korzystania z posług religijnych, do bezpośredniego uczestnictwa w nabożeństwach odprawianych w zakładach karnych w dni świąteczne, do słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, do posiadania w tym celu książek, pism i przedmiotów, do uczestniczenia w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii, do udziału w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego, do spotkań indywidualnych z duchownymi kościoła lub innego związku wyznaniowego, do których należą, do odwiedzin skazanych w pomieszczeniach, w których przebywają. Ograniczenia w korzystaniu z wolności religijnej skazanych wynikać mogą jedynie w przypadku naruszenia zasad tolerancji, bądź zakłócenia ustalonego w zakładzie karnym porządku. Na podstawie upoważnienia wynikającego z art. 106 § 4 kkw minister sprawiedliwości wydał rozporządzenie uszczegóławiające zasady działalności religijnej w zakładach karnych i aresztach śledczych.⁵ Z zapisu rozporządzenia wynika, że uczestnictwo w nabożeństwach i spotkaniach także indywidualnych o charakterze religijnym realizowane jest w kaplicy lub innym przystosowanym do tego celu pomieszczeniu znajdującym się na terenie więzienia, opieka religijna więźniów odbywać się powinna zgodnie z ustalonym porządkiem (w dorozumieniu chodzi tu o porządek wewnętrzny zakładu, bądź oddziału), porządek w części dotyczącej wykonywania praktyk i korzystania z posług religijnych dyrektor zakładu karnego ustala w porozumieniu z duchownymi wykonującymi posługi w zakładzie. Nie zdefiniowano jednak pojęcia „kapelana”, co w praktyce stosowania tego przepisu stwarza trudności.⁶ W celu prowadzenia posług religijnych konieczne jest podpisanie porozumienia dyrektora zakładu z kapelanami, które powinno zawierać zasady i kolejność korzystania z pomieszczeń z uwzględnieniem wymogów porządku i bezpieczeństwa zakładu oraz kryterium wielkości tych pomieszczeń. Poza kaplicami i innymi pomieszczeniami przeznaczonymi do praktyk religijnych czynności te mogą być wykonywane także w celach mieszkalnych, celach szpitalnych i izbach chorych. Nie jest możliwe tym samym wykonywanie posług religijnych w miejscach zatrudnienia skazanych, salach szkolnych, a także miejscach odbywania widzeń, spacerów i dokonywania zakupów artykułów żywno-

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 roku w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. Nr 159 poz. 1546).

⁶ Zasadnym mogłoby być odesłanie do przepisów prawa kanonicznego i przyjęcie definicji kapelańskiej według kanonu 564 (por. M. Sitarz, *Słownik prawa kanonicznego*, Warszawa 2004, s. 84).

ściowych i wyrobów tytoniowych. Niezależnie od tego pomieszczenia te powinny spełniać warunki niezakłócające zasady porządku i bezpieczeństwa oraz zapewniać warunki prywatności wykonywania tych praktyk i posług. Doprowadzanie przez Służbę Więzienną do miejsc realizacji posług religijnych w zakładzie karnym typu zamkniętego odbywa się pod nadzorem, zaś w zakładach karnych typu półotwartego i otwartego według kolejności bez dozoru (obowiązują tu grafiki służbowe). Podstawę działalności religijnej w więzieniu stanowi umowa o wykonywanie posług religijnych (po uprzednim skierowaniu władzy zwierzchniej lub uprawnionego przedstawiciela kościoła lub związku wyznaniowego z przeznaczeniem do konkretnego zakładu). W umowie tej określa się zakres czynności kapelana, zastępstwo przez innego duchownego, zakres i zasady korzystania przez kapelana przy wykonywaniu posług religijnych z pomocy innych osób, zasady współdziałania z dyrektorem zakładu i przypadki, w których umowa ulega rozwiązaniu. W sytuacjach ekstreordynaryjnych, gdy wystąpi nagła potrzeba skorzystania z posługi religijnej i niemożliwość jej udzielenia przez kapelana lub zastępcę kapelana dyrektor zakładu może zwrócić się o jej udzielenie do innego duchownego, ale tego samego kościoła lub związku religijnego. Występuje konieczność obligatoryjnego zapoznania przez dyrektora kapelana, osoby zastępującej i innych osób z przepisami dotyczącymi wykonywania kary pozbawienia wolności, obowiązującymi w zakładzie zasadami porządku i bezpieczeństwa, zasad poruszania się po terenie zakładu oraz tajemnicy państwowej i służbowej. Pojęcie „inne osoby” obejmuje świeckich wolontariuszy podejmujących działalność bez umowy i wynagrodzenia. Istnieje możliwość wyciągnięcia sankcji w związku z naruszeniem przepisów co do osoby kapelana i osoby go zastępującej poprzez powiadomienie zwierzchnich władz kapelańskich lub uprawnionego przedstawiciela kościoła albo związków wyznaniowych. Restrykcja co do innej osoby to cofnięcie zgody na wykonywanie posług religijnych. Nie określono formy udzielonej zgody dla innych osób, lecz z praktyki wynika, że jest ona pisemna i na czas określony. Zobowiązano dyrektora zakładu karnego do podejmowania czynności w celu zapewnienia odpowiednich warunków do wykonywania praktyk i posług religijnych w warunkach więzienia i do zasięgnięcia opinii kapelana w sprawie organizacji posług religijnych w zakładzie karnym. Odmienne traktowanie tymczasowo aresztowanych wynikające z potrzeby zachowania dobra śledztwa wprowadza także możliwość ingerencji organu dysponującego co do ograniczenia lub określenia sposobu korzystania przez nich z posług religijnych.

2. PREZENTACJA WYNIKÓW BADAŃ

W 2006 i 2007 roku podczas dorocznych rekolekcji kapelanów więziennych Kościoła rzymskokatolickiego przeprowadziłem badania wśród księży zaangażo-

wanych w posługę w polskich jednostkach penitencjarnych jako pracownicy cywilni i wolontariusze. Obydwa spotkania miały miejsce w Popowie nad Bugiem w miesiącu październiku. Autora interesowały opinie respondentów na temat roli kapelana więziennego w procesie resocjalizacji skazanych. Badania przeprowadzono poza więzieniem, w porze wieczorowej, po zakończonym dniu szkoleniowo-rekolekcyjnym. Pytania zadane respondentom w 2007 roku służyły uzupełnieniu, a nie sprawdzeniu odpowiedzi udzielanych wcześniej. Ankieta z 2006 roku zawierała 71 pytań zarówno otwartych jak i zamkniętych, a ankieta z 2007 roku podobnych 20 pytań. W pierwszym autor otrzymał zwrotnie 56 ankiet, a w roku następnym 58. W badaniu wykorzystano tzw. metryczkę statystyczno-demograficzną.

Na podstawie przeprowadzonej kwerendy specyfika obecnego duszpasterstwa więziennego kościoła katolickiego w Polsce opiera się na następujących założeniach.

Dane statystyczne (wiek, staż, sytuacja prawna, kwalifikacje):

- 69% kapelanów przekroczyło 40 rok życia,
- 79% duszpasterzy posiada staż kapłański powyżej 10 lat,
- 39% to księży przychodzący z więzienną posługą króćszą, niż 5 lat,
- 80% kapelanów to księży diecezjalni,
- na etatach cywilnych więziennictwa zatrudnionych jest 70% wszystkich duszpasterzy więziennych,
- 87% kapelanów poza pracą w więzieniu wykonuje inne obowiązki w parafii (najczęściej proboszcza, wikariusza, katechety),
- 58% kapelanów ma ustanowionych swoich zastępców,
- co czwarty duchowny pracował wcześniej w więzieniu jako kapelan,
- 50% ankietowanych przychodzi z więzienną posługą codziennie, a 49% co tydzień,
- 95% duchownych nie należało w trakcie studiów seminaryjnych do kleryckiego koła penitencjarnego (istnieją one jedynie w kilku seminariach diecezjalnych i zakonnych w Polsce),
- 77% badanych nie posiada specjalistycznego przygotowania do pracy z więźniami, pozostali swoje kwalifikacje uzasadniali odbyciem kursu dla terapeutów, bądź uzyskanym doktoratem.

Dane dotyczące wiedzy respondentów:

- co piąty respondent nie zna zapisów kodeksu karnego wykonawczego, regulaminów dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania oraz rozporządzenia w sprawie posług i praktyk religijnych w więzieniach z 2003 roku,

- znajomość literatury na temat duszpasterstwa więziennego potwierdza 63% badanych,
- 93% duszpasterzy więziennych uważa za zasadne wydawanie ogólnopolskiego miesięcznika dla kapelanów penitencjarnych,
- 52% respondentów czyta „Forum Penitencjarne” (miesięcznik adresowany do funkcjonariuszy i pracowników więziennictwa),
- 82% badanych potwierdza znajomość w różnym stopniu sytuacji duszpasterstwa więziennego w innych krajach (najczęściej dotyczy to Ukrainy, Białorusi i Rosji),
- 71% księży uczestniczy w odprawach kapelańskich organizowanych w okręgach więziennych, a 16% stwierdza, że w ich okręgu takich spotkań nie organizuje się,
- 77% kapelanów więziennych czyta materiały Naczelnego Kapelana Więziennictwa (periodyk wydawany – najczęściej dwa razy w roku przez ks. Pawła Wojtasa).

Dane dotyczące praktyki funkcjonowania duszpasterstwa więziennego:

- 63% ankietowanych uważa za właściwe objęcie funkcjonariuszy więziennictwa duszpasterstwem penitencjarnym (1 respondent przeciwny temu stwierdził, że są „w duszpasterstwie parafialnym”),
- 93% kapelanów twierdzi, że zna oczekiwania skazanych wobec duszpasterstwa penitencjarnego i szereguje je w następującej kolejności: pomoc duchowa, sakramentalna, rozmowy indywidualne, pomoc miłosierdzia, czyli charytatywna,
- 45% ankietowanych twierdzi, że ich relacje z przedstawicielami administracji więziennej (dyrektorami, wychowawcami, oddziałowymi) są wzorowe, 45% że są właściwe, a pozostali, że jedynie poprawne,
- wszyscy badani są zdania, że zasadne jest zatrudnienie kapelanów na etatach cywilnych w więziennictwie (uzasadniają to potrzebą stabilizacji w więzieniu i parafii),
- 45% badanych księży swoje relacje z innymi duchownymi przychodzącymi z posługą do więzienia uważa za oparte na ekumenicznej współpracy, a 36% twierdzi, że nie współpracuje z nimi,
- 75% duchownych uważa, że nie ma żadnych relacji z przedstawicielami sekt religijnych wchodzących do więzienia,
- 52% badanych jest zdania, że potrzebny jest zapis prawny o oddziaływaniu moralnym wobec więźniów, a 32% opowiada się za zapisem o oddziaływaniu religijnym,
- 90% ankietowanych uważa za konieczne wprowadzenie w więziennych szkołach katechezy dla dorosłych (lekcje religii w jednostkach penitencjarnych prowadzi jedynie 0,04% kapelanów),
- 60% duchownych katolickich rozmawia z osadzonymi przybywającymi do i ubywającymi z więzienia,
- 84% respondentów prowadzi rozmowy indywidualne z osadzonymi na prośbę personelu penitencjarnego (najczęściej wychowawcy, dyrektora i psychologa),

- 84% księży nie uczestniczy w posiedzeniach komisji penitencjarnej jako osoba zapraszana doraźnie,
- 84% ankietowanych nie uczestniczy w formułowaniu indywidualnych programów oddziaływania wobec osadzonych,
- 80% duchownych uważa, że uczestnictwo w podkulturze więziennej ma wpływ na życie religijne w więzieniu,
- 23% ankietowanych nie prowadzi działalności terapeutycznej wobec osadzonych,
- 23% kapelanów organizuje w więzieniu zajęcia o charakterze sportowo-rekreacyjnym,
- 86% badanych nie organizuje jasełek, ani misterium Męki Pańskiej z udziałem osadzonych,
- 18% ankietowanych podaje, że w zakładzie w którym posługują, osadzeni redagują gazetki o treści religijnej,
- 41% księży częstotliwość przystępowania osadzonych do spowiedzi ocenia na „nie częściej, niż raz w miesiącu”, a 75% – częstotliwość przyjmowania eucharystii „częściej niż raz w miesiącu”,
- 32% pytanych uważa, że we mszach św. uczestniczy najczęściej grupa od 11 do 29 osadzonych,
- najczęściej ankietowani odprawiają więcej niż jedną mszę w tygodniu w więzieniu (32%) i tyle samo odprawia więcej niż trzy msze św. w tygodniu,
- 45% ankietowanych przyznaje, że podczas liturgii nie jest obecny personel więzienny, pozostali twierdzą, że jest obecny (w tym 36% że wykonuje funkcje ochronne, a 19% że bierze czynny udział w liturgii),
- 88% ankietowanych podaje, że funkcje ministranckie podczas mszy św. w więzieniu wykonują sami osadzeni,
- 41% badanych wykorzystuje udział zespołu muzycznego w czasie liturgii w więzieniu,
- 41% kapelanów podczas przekazywania znaku pokoju w czasie mszy św. zwraca się z sugestią podania ręki,
- 86% księży w czasie każdej mszy św. w więzieniu głosi homilię,
- treść głoszonej homilii w więzieniu w 50% przypadków jest zawsze adresowana specjalnie dla więźniów,
- 46% pytanych uważa, że homilia głoszona do więźniów powinna być formą dialogu i dokładnie tyle samo respondentów jest zdania przeciwnego,
- 75% badanych jest przeciwnych czytaniu listów biskupich w miejsce kazań dla więźniów,
- 99% duszpasterzy prowadzi indywidualne rozmowy z osadzonymi z własnej inicjatywy,
- 91% kapelanów osobiście przygotowuje osadzonych do udzielenia sakramentu bierzmowania i małżeństwa,
- 71% ankietowanych odpowiada, że sakramentu bierzmowania osadzonym udziela zawsze biskup,

- 86% księży nie udzielało sakramentu namaszczenia chorych w warunkach więzienia,
- 57% kapelanów jest zdania, że osadzeni traktują ich zawsze z godnością należną duchownemu,
- 32% badanych twierdzi, że według siebie są zawsze wzorem postępowania dla osadzonych,
- 41% księży według swojej opinii uważa, że zawsze jest wzorem autentycznej wiary dla osadzonych,
- 73% ankietowanych korzysta w swojej posłudze z pomocy innych osób (najczęściej wg kolejności wskazań są to członkowie Bractwa Więziennego, klerycy, członkowie Oazy, siostry zakonne),
- 38% respondentów zawsze prowadzi w więzieniu rekolekcje wielkopostne i adwentowe,
- 73% duchownych nie prowadzi w więzieniu misji, gdy te mają miejsce w parafii,
- 82% ankietowanych nie przyprowadza do więzienia przedstawicieli grup neokatechumenalnych,
- 29% pytanym stwierdza, że więźniowie z zakładów, gdzie posługują pielgrzymują do miejsc świętych (najczęściej wskazują na lokalne sanktuaria i Jasną Górę),
- 14% uważa, że ksiądz proboszcz nie interesuje się posługą więzienną,
- 73% ankietowanych duchownych podaje, że biskup wizytuje więzienia (najczęściej z okazji Świąt Bożego Narodzenia i bierzmowania) a wizytacje zawsze połączone są ze spotkaniami z personelem (tak uważa 70% respondentów),
- 71% respondentów prowadzi doraźną pomoc charytatywną na rzecz więźniów, a 11% uważa, że ich pomoc ma charakter stały (najczęściej są to drobne zakupy i paczki świąteczne),
- 36% badanych prowadzi doraźną pomoc charytatywną na rzecz członków rodzin więźniów, a stałą pomoc świadczy 0,04% kapelanów (najczęściej są to paczki świąteczne i drobne zakupy),
- 55% respondentów pomoc charytatywną opiera na pośrednictwie Caritas, a 43% duchownych udzielających pomocy czyni to w sposób niezorganizowany i niesystematyczny,
- 46% księży świadczy pomoc byłym więźniom; formy pomocy to znalezienie pracy, znalezienie mieszkania (schroniska), pomoc rzeczowa, duchowa, odwykowa, zdrowotna i w zdobyciu zawodu bądź wykształcenia (kolejność według wskazań respondentów),
- 82% respondentów przyznaje, że w zakładzie, w którym posługuje jest specjalnie wydzielona kaplica (co druga ma charakter ekumeniczny),
- 40% ankietowanych podaje, że kaplica spełnia również inne funkcje (najczęściej świetlicy),
- 40% księży twierdzi, że kaplicę więzienną wyposażyła wspólnie parafia i administracja więzienna,

- 66% duchownych podaje, że nie wydzielono dla jego potrzeb osobnego pokoju (np. zakrystii),
- 71% respondentów przyznaje, że spotyka w swojej pracy trudności. Są to według kolejności wyborów następujące problemy: etatowe, lokalowe, organizacyjne (związane z realizacją porządku wewnętrznego więzienia), dotyczące postaw więźniów i personelu,
- 64% badanych nie udzielało sakramentu chrztu św. osadzonym,
- 76% ankietowanych nie prowadziło ceremonii pogrzebowej w więzieniu,
- 97% księży twierdzi, że osadzeni mają dostęp do Biblii,
- 93% respondentów dostarcza do zakładów prasę katolicką, najczęściej „Niedzielę” i „Gościa Niedzielnego”,
- 74% ankietowanych udziela indywidualnej posługi religijnej w celi mieszkalnej,
- 71% księży zwraca uwagę na wystrój cel mieszkalnych,
- wszyscy kapelani wykorzystują nauczanie Jana Pawła II w pracy z więźniami,
- 100% ankietowanych uważa, że możliwa jest resocjalizacja przez wiarę; zwraca tu uwagę na aspekt miłości i miłosierdzia Bożego, nawrócenia, uzdrowienia duchowego, uzyskania wybaczenia, odzyskania szacunku dla siebie i poszukiwania właściwej drogi życiowej,
- 50% badanych jest zdania, że czas poświęcony przez nich więźniom jest wystarczający,
- 84% ankietowanych uważa, że zna problemy współczesnego więziennictwa polskiego; wśród nich najczęściej wymienia przeludnienie,
- 67% księży twierdzi, że przeludnienie w więzieniach ma wpływ na realizację praktyk i posług religijnych,
- 91% ankietowanych nie spotkało się z propozycjami zachowań korupcyjnych ze strony osadzonych lub ich bliskich (ci, którzy taką propozycję otrzymali twierdzą, że dotyczyły one przekazania listu, bądź telefonu komórkowego),
- 57% duchownych nie spotkało się w swojej pracy z osobami skazanymi na karę dożywotniego pozbawienia wolności, a ci którzy z nimi pracują nie stosują specjalnych metod postępowania wobec nich,
- 85% księży uważa, że w ramach seminariów duchownych powinno się kształcić alumnów do ewentualnej pracy z osadzonymi,
- 99% ankietowanych swoje relacje z osadzonymi określa jako właściwe,
- 57% badanych nie zna obszarów działalności religijnej osadzonych poza więzieniem, a ci którzy znają wskazują głównie na uczestnictwo więźniów w nabożeństwach w trakcie przepustek.

Autor z przyczyn praktycznych używał uproszczeń terminologicznych określających osoby przebywające w warunkach izolacji więziennej (zamiennie: więzień, skazany, osadzony). Określenia znaczeniowo różne, lecz dla potrzeb niniejszych rozważań mniej istotne.

3. WNIOSKI

Celem powyższych badań było pokazanie roli kapelana w więzieniu z jego perspektywy. Złożyły się na to takie kwestie jak: charakterystyka kapelańska, formy działalności duszpasterskiej, odbiór posługi religijnej przez więźniów, wiedza kapelańska na temat specyfiki więzienia jako instytucji totalnej z właściwymi sobie problemami, określenie statusu organizacyjnego kapelaństwa więziennego. Opracowanie nie wyczerpuje – co jest zrozumiałe – wszystkich aspektów problematyki duszpasterstwa więziennego. Autor pomija zagadnienia historyczne i nie prezentuje na przykład wyników badań prowadzonych przez siebie równolegle wśród populacji więźniów przebywających w warunkach Aresztu Śledczego w Lublinie. Niemniej na podstawie opinii samych kapelanów można wyprowadzić następujące postulaty *de lege ferenda* w zakresie poprawy skuteczności oddziaływań religijnych na więźniów.

1. Wydzielenie grupy duszpasterzy więziennych z przeznaczeniem do zadań realizowanych wyłącznie w środowisku penitencjarnym (bez dodatkowych obciążeń parafialnych).
2. Przyznanie większej ilości etatów kapelańskich dla potrzeb więziennictwa.
3. Wzmocnienie procesu specjalistycznego kształcenia kapelanów już na etapie seminariów duchownych.
4. Objęcie duszpasterstwem więziennym również funkcjonariuszy i pracowników więziennictwa (postulat słusznie lansowany od lat przez ks. Jana Sikorskiego – Naczelnego Kapelana Więziennictwa w latach 1990-2002).
5. Stworzenie projektu przepisu o oddziaływaniu moralnym lub religijnym na więźniów w perspektywie konieczności dokonania u nich trwałych zmian postaw.
6. Zwiększenie aktywności kapelańskiej w zakresie tworzenia programów resocjalizacyjnych opartych na założeniach religijnych (sprawdzona praktyka amerykańskich programów religijnych realizowanych w więzieniach).
7. Zwrócenie uwagi na korzystny wpływ duchownych w osłabieniu wewnętrznej struktury podkultury więziennej.
8. Potrzeba większego uczestnictwa laikatu w pracy w więzieniu, w celu wsparcia kapelanów wyświęconych.
9. Konieczność wzrostu aktywności kulturowej i sportowej więźniów z wykorzystaniem wartości religijnych i autorytetu osób duchownych.
10. Konieczność powiększenia bazy lokalowej na rzecz godnego uczestnictwa w praktykach i posługach religijnych w więzieniu.
11. Potrzeba ograniczenia bądź trwałej eliminacji trudności występujących w pracy kapelańskiej (zwłaszcza tych nie wymagających nakładów majątkowych, bądź związanych ze zmianą mentalności więźniów, bądź personelu).

12. Podjęcie przez administracje więzienne działań ograniczających przeludnienie w kontekście trudności związanych z praktykowaniem religijnym więźniów.
13. Konieczność wypracowania modelu pełnego ekumenizmu religijnego i wprowadzenia zakazu prozelityzmu w więzieniach (dotyczy to głównie sekt religijnych).

SOMMARIO

L'articolo presenta i risultati di una ricerca relativa alle forme dell'attività pastorale nei carceri, alla ricezione del servizio dei cappellani da parte dei detenuti, alla coscienza dei pastori circa l'essenza dell'ambiente carcerario e dei suoi problemi, alla situazione giuridico-formale dei cappellani ed infine alle soluzioni che vengono proposte per rafforzare il rango della pastorale carceraria ossia il ruolo dei cappellani nel riadattamento dei detenuti. L'autore parte dalla prospettiva degli stessi cappellani, basando esclusivamente tra di loro. Non vengono affrontati i questi problemi dal punto di vista del personale carcerario o dei detenuti. L'autore tende a stabilire la posizione esatta del cappellano nel processo della formazione di un modello di azione capace di inglobare il vasto ambiente carcerario.